

БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І УМОВИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

ДИБА М. І.

доктор економічних наук

ЯРЕМЕНКО С. М.

кандидат економічних наук

Київ

Вітчизняний банківський сектор, як показує досвід, є недостатньо стійким до різного роду коливань політичної, економічної чи соціальної ситуації в країні. Незначні зміни тієї чи іншої ситуації обов'язково позначаються на ритмі роботи банків, формуючи для них додаткові ризики і загрози. Разом з тим результати реалізації зазначених ризиків і загроз, як правило, проявляються в економічних наслідках діяльності банків. Зниження конкурентоспроможності, ліквідності, фінансові втрати банків – все це результати комплексу загроз, що притаманні сьогоденному ринку банківських послуг. Аналіз політичних, правових, економічних та соціальних факторів, якими характеризується той чи інший період діяльності банків, виступає підставою для пошуку ефективних, адекватних заходам забезпечення безпеки, мінімізації негативного впливу таких загроз та способів формування систем безпеки, здатних протистояти викликам ситуації, яка складається на ринку в певний проміжок часу. Необхідність вироблення підходів до аналізу факторів, що характеризують ситуацію, визначення адекватної поведінки банку на ринку та у взаємовідносинах з певними суб'єктами якраз і обумовлює актуальність теми даної статті.

Звернувши увагу на суттєве значення умов діяльності вітчизняних банків для організації їх безпеки є доцільним більш детально розглянути їх природу, особливості розвитку та характеристики. Виходячи з цього основною метою статті є висвітлення результатів дослідження умов організації безпеки банківської діяльності в сучасній Україні.

Теоретичним і практичним питанням безпеки банківської діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних і іноземних учених. Значний внесок у дослідження

цих проблем зробили українські вчені О. Барановський [1], П. Гайдуцький [2], В. Геєць [6], М. Зубок [4; 5], Є. Позднішев [5], а також російські – В. Гамза [3], В. Сенчагов [13], І. Ткачук [3], В. Ярочкін [18] та інші.

Відаючи належне доробку учених у сфері економічної і зокрема банківської безпеки, слід зауважити, що незважаючи на значну актуальність цього питання, на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо визначення поняття «безпека банківської діяльності». Окрім того, деякі автори розкриваючи питання організації безпеки банківської діяльності недостатньо уваги приділяють саме аналізу умов, в яких здійснюється формування системи безпеки банку. У зв'язку з цим значну увагу в даній статті буде приділено саме вказаним питанням.

Сучасні уявлення про безпеку банківської діяльності демонструють неоднозначність точок зору, що пояснює складність і об'ємність безпеки, різносторонність її застосування. Єдине розуміння цього поняття поки що є проблемним. Аналіз практики забезпечення безпеки банків показує, що для більш повного розуміння поняття безпеки банківської діяльності підходить комплексне її визначення через три характеристики об'єкта безпеки: стан, властивість та здатність (*рис. 1*).

Розуміння можливості постійного існування ризику, небезпек і загроз особливо в умовах підприємницької діяльності чи взагалі життєдіяльності людини природно формує захисну функцію в їх поведінці в тому чи іншому середовищі. Тобто, формуючи власну безпеку, об'єкт свідомо допускає існування небезпек і загроз як стосовно його як об'єкта, так і стосовно якого діяльності. Тобто, безпека являє собою специфічну форму самозбереження людини і результатів її діяльності (об'єкт – банк, у даному випадку є результатом діяльності людини) в певному середовищі (у даному випадку на ринку банківських послуг). Прагнучи до безпеки, об'єкт розуміє свою залежність від небезпек і свою здатність протистояти їй. Таким чином, існування безпеки як певної характеристики об'єкта є об'єктивним і незалежним явищем у його взаємовідносинах із середовищем свого існування. Більш того, безпека тільки тоді має сенс, коли вона існує в певній гармонії з небезпекою. Порушення

Рис. 1. Триєдине визначення безпеки банківської діяльності

такої гармонії призводить до шкоди об'єкту, пов'язаної з одного боку з втратами перспектив розвитку, а з іншого – з домінуванням безпеки в діяльності об'єкта, що в кінці кінців негативно впливає на об'єкт. Який висновок ми можемо зробити з цього? По-перше, ніяка безпека не може бути абсолютною, виключати існування небезпек і загроз як таких, по-друге, безпека – це форма існування об'єкта в середовищі небезпек і загроз і, по-третє, – безпека завжди має бути спрямована на виявлення небезпек і загроз, захист від них і протидію їм. Враховуючи ж непостійність будь-якого середовища, в якому здійснює свою діяльність об'єкт (банк), безпека завжди має бути динамічною, тобто гнучкою відповідно до рівня небезпек і загроз, що існують в кожному конкретний момент для об'єкта.

Беручи за об'єкт банк і його діяльність на ринку, маємо зауважити, що небезпеки, які виникають щодня, формуються у середовищі його існування і мають постійний характер. Водночас, розглядаючи середовище банківської діяльності, насамперед слід звернути увагу на його різноманітність, особливо з точки зору взаємовідносин, що виникають у такому середовищі. Більш того, особливості існування середовища суттєво впливають на специфіку формування системи безпеки банків. За таких умов середовище (умови) банківської діяльності мають розглядатись якраз за специфікою їх прояву, а саме як політичні, правові, економічні та соціальні умови.

Аналіз внутрішньополітичних умов організації безпеки банківського бізнесу в Україні показує, що основною їх особливістю протягом практично всього терміну існування України як незалежної держави є боротьба за владу. Перманентна боротьба за владу формувала різного роду антагонізми у протистоянні окремих політичних угруповань, за якими стояв той чи інший економічний інтерес, який використовуючи різні важелі, реалізовував свої намагання, у тому числі і за рахунок суттєво економічного, владного, правового, соціального впливу на економічну складову своїх політичних супротивників.

У зв'язку з такою ситуацією у бізнесі, у тому числі й банківському, виникають особливого роду загрози, які за своєю небезпечністю перевершують будь-які інші тому, що здійснюють свій вплив комплексно, масштаб-

но, активно і тотально. Такі загрози торкаються, як правило, малого та середнього бізнесу, а враховуючи, що банки у переважній своїй більшості якраз і є представниками зазначених рівнів бізнесу, то вказані загрози притаманні і їх діяльності. Пам'ятаючи ж про комплексний характер загроз та їх масштабність, протистояти таким загрозам, захищатись від них досить складно. У такому разі підприємницька діяльність, у тому числі й на ринку банківських послуг, має підпорядковуватись не тільки законам ринкової економіки, а і серйозно враховувати розстановку та інтереси політичних сил в країні. Якраз врахування таких особливостей і побудова відповідних механізмів поведінки стосовно них і є специфікою організації безпеки вітчизняного бізнесу, у тому числі і банківського.

Правові умови організації безпеки банківського бізнесу характеризуються насамперед відсутністю будь-яких спеціальних законодавчих актів з питань безпеки підприємницької діяльності. Відсутність законодавчого регулювання змушує суб'єктів, так чи інакше задіяних в забезпеченні безпеки бізнесу, посилаються на правові норми, які певним чином торкаються сфери їх діяльності або окремих її сторін. Такі норми містить цивільне, інформаційне, кримінальне, господарське, конкурентне, трудове право та інші його види. Окрім того, здійснюючи свою діяльність, суб'єкти, що надають послуги безпеки бізнесу та виконують свою діяльність у цій сфері безпосередньо у структурах бізнесу (у тому числі і банках), посилаються на чинні підзаконні акти різних міністерств і відомств, місцевих органів влади та формують власну нормативно-правову базу. Враховуючи, що державні правові акти з цих питань майже відсутні, суб'єкти підприємництва регулюють взаємовідносини у сфері безпеки їх діяльності в основному власними нормативно-правовими документами. У той же час виходячи з того, що не всі фахівці з безпеки бізнесу є компетентними у нормотворчій роботі, такі документи не завжди є якісними і не можуть ефективно впливати на організацію безпеки діяльності суб'єктів підприємництва, у тому числі і банків.

Що ж стосується економічних умов, то тут мають місце декілька особливостей, які впливають на організацію безпеки підприємств та банків. При всіх ейфорійних заявах Україна за своїми економічними можливостями залишається бідною країною. Так, згідно з даними звіту

Global Wealth 2010 швейцарського банку Credit Suisse, Україна в рейтингу найбагатіших країн світу зайняла 39 місце серед 40 європейських держав, середній розмір статків громадянина України складає 2700 доларів. Водночас розмір статків громадянина Польщі складає 28600 доларів, Угорщини – 26600 доларів, Грузії – 13000 доларів, Румунії – 12400 доларів, Росії – 10000 доларів [15]. Як зазначають українські експерти, мова йде скоріш за все про такий показник, як ВВП на душу населення. Така ситуація не утворює сприятливих умов для формування банками необхідного фінансового ресурсу, забезпечення на необхідному рівні їх фінансової стійкості та незалежності. Якщо ж до цього додати характеристики стану прибутковості вітчизняних підприємств (тільки з офіційними даними питома вага збиткових підприємств в Україні складала у: 2007 р.– 28,9%, 2008 р.– 33,9%, 2009 р.– 41,3%, 2010 р.– 36,8% [8]) та врахувати суб'єктів, що ведуть хоч і не збиткову діяльність, але в той же час не мають суттєвого прибутку, або взагалі приховують свої фінансові результати чи здійснюють бартерні операції, то частка суб'єктів і громадян, які не можуть суттєво впливати на формування капіталу банків, може сягати 50% [11]. Тобто фінансові результати діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання та фінансові можливості громадян є такими, що не можуть забезпечити достатній для стійкої діяльності всіх банків фінансовий ресурс. За таких умов діяльність вітчизняних банків практично завжди знаходиться під загрозою втрати ними своєї ліквідності. Щонайменші коливання ситуації в економіці чи на фінансових ринках будуть відбиватись на діяльності банків, створюючи для них додаткові ризики та напруженість відносин із своїми клієнтами.

Суттєво збільшити свій ресурс банки могли б за рахунок коштів населення. За даними Державного комітету статистики України, доходи населення у 2010 р. склали 1101 млрд грн, з яких 459,2 млрд грн – заробітна плата. Водночас у структурі витрат населення приріст фінансових активів склав 133,3 млрд грн, які потенційно могли опинитись в банках як депозити населення [8]. Разом з тим, як вказує Асоціація українських банків, на даний час «на рахунках» у населення знаходиться від 40 до 60 млрд доларів США і не надходять вони до банків з однієї причини – недовіри до вітчизняної банківської системи [7]. За таких умов одним із завдань банківської безпеки має бути забезпечення інформаційного впливу на населення країни як потенційного інвестора банків з метою активізації його до взаємовідносин з банками. Основним інструментом такого впливу є пропаганда гарантованого захисту коштів населення у процесі банківської діяльності.

Важливе місце в ієрархії економічних особливостей займає тіньова економіка. Відповідно до загальноприйнятої світової практики вважаються критичним для країни розміри тіньового сектора від 15 до 35% ВВП. Якщо тіньовий обіг перевищує 30%, а кількість зайнятих у ньому – 40%, то виникає загроза для керованості економіки [17].

За оцінками Мінекономіки України рівень тіньової економіки протягом останніх років зберігає тенден-

цію до збільшення: 2008 р.– сягнув за порогове значення у 30% від ВВП (31,1%); 2009 р.– до 35% ВВП, 2010 р.– до 35,6% ВВП [10].

Тіньова економіка є досить потужною сферою незаконної неофіційної та кримінальної діяльності, в якій задіяна значна кількість населення країни і яка вже сформувала певне його ставлення як до суб'єктів, що займаються нею, так і тих, що мають від неї певний зиск. Така ситуація має два негативні аспекти для банків, насамперед, вона небезпечна тим, що банки втягуються в незаконну діяльність, перш за все через участь у легалізації тіньових коштів. У другому ж аспекті її існування значно обмежує можливості законного формування банками фінансового ресурсу.

Специфікою вітчизняних економічних умов є і дисбаланс між малим, середнім і великим бізнесом. Ефективно розвивається в основному великий бізнес, створюючи потужні бізнес-угруповання, які об'єднують різних за напрямками та сферами діяльності суб'єктів, утворюючи напівзамкнуті цикли підприємництва і обмежуючи економічний простір для малого та середнього бізнесу. Специфікою поведінки на ринку таких угруповань є агресивність, яка формує такі відносини, як суперництво та протиборство. У результаті для інших суб'єктів бізнесу створюється атмосфера виживання, обмеженої діяльності та постійної загрози недоброросливої конкуренції.

Окремо слід звернути увагу на особливості діяльності банків як економічних суб'єктів країни. Зазначені особливості склались в певні риси поведінки банків на ринку та їх взаємовідносин з клієнтами і звичайно мають вплив на банківську безпеку, і не тільки в позитивному аспекті. Розглядаючи особливості банківської діяльності в Україні, необхідно зазначити, що в них виділяються як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До перших можна віднести значну концентрацію банківського капіталу. Дані *табл. 1* свідчать про значну концентрацію активів, власного капіталу та зобов'язань у групі I (17 банків). Як показує досвід, втрата платоспроможності і ліквідності хоча б одним із таких банків призводить до суттєвих наслідків не тільки для фінансової системи країни, а й помітно відбивається на соціальної та економічній ситуації, роботі суб'єктів, які були клієнтами зазначеного банку.

Звертає на себе увагу і те, що інституційна структура банківської системи України залишається недостатньо розвинутою. Про це свідчить значна кількість малих банків (66%), для яких характерною є досить ризикова діяльність, низький рівень капіталізації та недостатньо ефективна діяльність.

Небезпечної тенденції набули дії подібних банків з кредитної діяльності, коли банки видають довгострокові кредити під заставу короткострокових (до 1 року) вкладів. Більш того, як правило, діяльність таких банків зосереджується на обслуговуванні незначної кількості ресурсних клієнтів і залученні до співпраці з банками великої кількості населення, приваблюючи та заохочуючи його ефективною рекламою. Стійкість таких банків до різних інфляційних коливань і непередбачених ситуацій,

пов'язаних з фінансовими загрозами (неповернення чи несвоєчасне повернення кредитів, невиконання клієнтами зобов'язань за банківськими гарантіями та ін.) є досить низькою і може різко понижуватись в таких умовах аж до втрати (тимчасової, а то і повної) їх ліквідності. Прикладом тому є ситуація на ринку банківських послуг наприкінці 2008 – початку 2009 рр., коли серед банків, яким Національним банком України було призначено тимчасові адміністрації, біля 80 % були саме малі банки.

01.06.2011 р. із 176 діючих банків 54 (31%) мають іноземний капітал, у 20 (11%) з яких цей капітал складає 100% статутного фонду. Доля ж іноземного капіталу в сукупному статутному фонді банків України складає 39,9% [11]. Водночас необхідно зазначити, що присутність іноземного капіталу на ринку банківських послуг України створює йому як певні переваги, так і потенційні загрози. Так, за досвідом діяльності транснаціональних банків в європейських країнах, існує ризик проникнення

Таблиця 1

Розподіл активів, власного капіталу, зобов'язань за групами банків*

Група банків	Активи, %	Власний капітал, %	Зобов'язання, %						
			01.01.09	01.01.10	01.01.11	01.01.09	01.01.10	01.01.11	01.01.09
Група I	68	69,5	66,8	62,8	67,7	66,4	68,7	69,7	66,8
Група II	16,6	15,8	18,1	16,3	12,9	14,8	16,7	16,3	18,6
Група III	7,3	6,5	6,3	9,3	8,4	6,1	7,1	6,2	6,4
Група IV	8,1	8,2	8,8	11,6	11	12,7	7,5	7,8	8,2

* Складено за даними Національного банку України.

Слід вказати і на значні територіальні диспропорції в розміщенні банків. Більше половини діючих банків розташовані в столичному регіоні, у деяких регіонах взагалі відсутні діючі банки – юридичні особи. Водночас у банківській системі недостатньо інтенсивно відбуваються процеси консолідації банків шляхом створення банківських об'єднань, що могло б підвищити стійкість банків до всіляких криз і їх відповідальність перед своїми клієнтами.

Чинником, що впливає на формування загроз діяльності банків, є існування порівняно значного ризику ліквідності активів банків. У деяких банках частка високоліквідних активів не перевищує 10%. Насамперед така ситуація утворюється через недостатню ефективність управління активами і пасивами банків.

До зазначених вище чинників слід також віднести високу концентрацію кредитних операцій банків (більше 60% від інших операцій) і, як наслідок, – зменшення ступеню диверсифікації вкладання банківських коштів, що, у свою чергу, призводить до підвищення ризику їх витрати. Крім того, за даними аналітичних звітів Національного банку України, у банківській системі існує високий ризик галузевої концентрації банківських кредитів, наявність і зростання негативно класифікованих (сумнівні та безнадійні до повернення) кредитів, особливо для банків третьої групи. За останніми даними банківських експертів проблема зростання обсягів проблемних кредитів значно загострюється. За даними Національного банку України, станом на 1 червня 2011 р. частка проблемних позик у портфелі банків сягнула 11%. У абсолютному вираженні обсяг простроченої кредитної заборгованості складає 86443 млн грн [11]. Проте, згідно з іншими підрахунками (агентства Fitch та МВФ), «фактичні» показники проблемних позик можуть бути значно вищими.

Вітчизняний банківський сектор має ще одну особливу характеристику – істотну присутність іноземного капіталу на ринку банківських послуг. Станом на

«ефектив зараження» на фінансовий ринок України при виникненні певних негараздів у зазначених банках чи країнах їх походження. Крім того, у разі настання критичних ситуацій з дочірніми структурами таких банків в інших країнах є приклади відмежування материнських банків від проблем своїх дочірніх структур. Таке відмежування може мати різні причини, але результати для нас завжди будуть негативними.

Важливим моментом у функціонуванні банківської системи України є і те, що станом на 1 червня 2011 р. у сукупних активах банків в 1012,3 млрд грн їх власний капітал складає лише 142,9 млрд грн (14%) [11]. Така ситуація формує підвищений ризик рейдерських атак на банки, у рейдерів завжди існує спокуса отримати величезні активи за мізерну ціну.

Разом з об'єктивними чинниками, що можуть формувати загрози діяльності і ліквідності банків, суттєве значення для створення таких загроз мають і причини суб'єктивного характеру. Серед них першу сходинку займає стійкий стан криміналізації, який існує в банківській діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість зареєстрованих злочинів у банках України за 2007 – 2010 рр.*

Рік	Кількість злочинів, зареєстрованих у банківській сфері	У тому числі безпосередньо в банках
2007	3183	1316
2008	3294	1547
2009	3300	1531
6 місяців 2010	2538	1305

* Складено за даними МВС України.

Найчастіше в банках зустрічаються злочини, пов'язані з порушенням правил службової діяльності (пе-

ревищення повноважень, зловживання службовими обов'язками) посадових осіб банків чи осіб, що мають істотну участь у банках, недбалість посадових осіб банків, крадіжки банківських коштів самостійно чи у змові з клієнтами банків або іншими особами.

На другому місці суб'єктивних чинників є професійна діяльність керівництва та персоналу банків. Прагнуть до мінімізації ризиків банківської діяльності і не маючи для цього суттєвих важелів, банки спрямовують свої зусилля до власних клієнтів, максимально експлуатуючи їх можливості. Підвищені відсотки, різного роду комісії, додаткові умови, що обмежують права клієнтів, все це інструменти якими банки прагнуть забезпечити свій захист від негараздів економічної, політичної чи будь-якої іншої ситуації. Банківські технології, як правило, не містять суттєвих елементів захисту, а поведінка працівників банків не спрямовується до упередження загроз. Традиційно банки починають вживати заходів захисту уже в ситуаціях, коли загрози є беззворотніми або ж почали свій негативний вплив на банк. Персонал банків недостатньо підготовлений з точки зору виконання заходів безпеки, часто залишається неспроможним протистояти злочинним посяганням на власність банків, є безпечним у процесі банківського виробництва.

Характеризуючи соціальні умови організації безпеки діяльності банків, у першу чергу необхідно звернути увагу на значну криміналізацію підприємницької діяльності та суспільства взагалі. У країні щороку реєструється біля 500 тис. злочинів, 40% з яких носять економічний характер [9]. Гостроти ситуації додала остання фінансова криза, особливо це відбулося на банках. Останнім часом злочини в банках урізноманітнілись і зачіпають практично всі сфери банківської діяльності.

Особливістю соціальних умов є і значне розширення населення по доходах. Так, за даними Держкомстату України багаті громадяни складають 0,5 – 0,7 загальної кількості українців, тобто 230 – 320 тис. осіб. Їх річні доходи складають від кількох мільйонів до кількох мільярдів доларів [8]. Згідно з даними проведеного в травні 2011 р. опитування Громадською організацією «Інститут політики», дві третини українців (66,8%) вказують на погіршення свого матеріального становища за останній рік. Кожній десятій українській родині (11,3%) не вистачає грошей навіть на їжу [12]. Тобто, досить велика частина громадян має достаток, що межує з бідністю і прагне забезпечити своє виживання будь-якими способами, у тому числі й такими, що є не зовсім законними. У такої частини громадян формується і відповідна поведінка, вони є основним джерелом дрібних правопорушень і злочинів, а також можуть вдаватися до шахрайських дій з коштами, матеріальними цінностями, іноді до крадіжок, нападів, завжди виправдовуючи свої дії крайньою необхідністю.

Супутнім фактором до вказаного вище слід віднести безробіття, що значним чином обумовлює зміни в соціальному середовищі, поведінці людей. Мало того, що особи, які втрачають роботу, вдаються до трудової міграції і утворюють умови кадрового голоду по певних професіях, так, внаслідок різкого зростання безробіття

значно підвищується рівень злочинності, насамперед економічного спрямування. Давно відомо, що зростання безробіття на 1% обумовлює зростання злочинності в суспільстві на 5%. Так, за даними Держкомстату України, кількість зареєстрованих безробітних на 1 травня 2011 р. становила 579,9 тис. осіб, або третину всіх безробітних працездатного віку, визначених за методологією Міжнародної Організації Праці [8]. То чи не обґрунтованими є зміни у кримінальній ситуації?

Щодо трудової міграції українців, то, за даними Світового банку, Україна займає 5 місце в світі серед країн з найбільшою кількістю емігрантів. Станом на 2010 рік за кордоном знаходилось 6,6 млн українців, що виїхали у різні роки (це майже 15% від загальної кількості нинішнього населення країни) [16]. Окрім того, за даними дослідження, проведеного Центром соціальних досліджень «Софія», третина українців (34,1%), якби дозволяли обставини, готові переїхати в іншу країну на постійне місце проживання. Причому дослідження показало, що чим молодше респондент, тим частіше він виявляє бажання виїхати з країни. Серед молоді у віці 18 – 29 років показник готовності до еміграції складає 50,4%, а у віковій групі 30 – 39 років — 42,4%. Таким чином, серед вікової когорти, від якої залежить майбутнє України, кожен другий допускає для себе можливість еміграції [14].

Слід мати на увазі ще одну особливість соціальних умов характерних саме для України. Щорічно населення країни зменшується на 300 – 500 тис. чоловік, що означає зникнення одного великого міста обласного масштабу. За даними ООН, при такій динаміці скорочення населення Україна в 2050 р. буде мати не більше 26 млн чоловік, кожен третій з яких буде старішим за 60 років. Така ситуація обумовлює загрозу суттєвого кадрового голоду, у тому числі і для банків уже в найближчій перспективі, особливо професіоналів, здатних забезпечувати ефективне функціонування банків з урахуванням особливостей розвитку ситуації в країні. До підприємств і банків можуть прийти некваліфіковані працівники (а то і не фізично здорові), а основний трудовий ресурс України можуть скласти вихідці з інших країн.

Таким чином, банки, здійснюючи свою діяльність, постійно знаходяться під впливом різноманітних загроз, обумовлених особливостями політичного, економічного, правового, соціального розвитку країни. Постійний характер таких загроз, у свою чергу, вимагає від банків створення адекватних систем їх безпеки, здатних враховувати небезпечні фактори існуючої ситуації, мінімізувати ризики їх негативного впливу та забезпечувати ефективну діяльність банків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7 – 25.
2. Гайдуцький П. І. Небезпеки кризофобії в Україні / П. І. Гайдуцький // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 15 – 19.
3. Гамза В. А. Безопасность банковской деятельности / В. Гамза, І. Ткачук. – М.: Маркет ДС, 2010. – 408 с.

- 4. Зубок М. І.** Безпека банківської діяльності : навч. посіб. / Зубок М. І. – К.: КНЕУ, 2002.–190 с.
- 5. Зубок М. І.** Безпека бізнесу : навчальний посібник у схемах і таблицях / Зубок М. І., Позднишев Є. В., Яременко С. М. – К.: КНЕУ, 2008.– 480 с.
- 6.** Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С. та ін.] : за ред. В. М. Гейця.– Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006.– 240 с.
- 7.** Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс].– Режим доступу: aub.org.ua
- 8.** Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
- 9.** Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.mvs.gov.ua
- 10.** Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.me.gov.ua
- 11.** Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.bank.gov.ua
- 12.** Оцінка українцями свого матеріального становища (травень 2011 року) [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://polityka.in.ua/info/544.htm
- 13. Сенчагов В. К.** Экономика, финансы, цены: эволюция, трансформация, безопасность / Сенчагов В. К.– М.: Анкил, 2010.– 1120 с.
- 14.** Третью украинцев готовы выехать за границу на ПМЖ [Електронний ресурс].– Режим доступу: MIGnews.com.ua
- 15.** Украина в рейтинге самых богатых стран мира заняла предпоследнее место среди 40 европейских государств [Электронный ресурс].– Режим доступу: http://analytic-info.net/news/ukraine/economics/detail.php?element_id=4014
- 16.** Україна займає 5 місце в світі серед країн з найбільшою кількістю емігрантів [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://otherside.com.ua/news/detail.php?id=91103
- 17.** Уряд проти працівників [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.fpsu.org.ua/index.php?option=com_blog_calendar&year=2011&month=06&day=15&modid=67&lang=uk&Itemid=
- 18. Ярочкин В. И.** Аудит безопасности фирмы: теория и практика / Ярочкин В. И., Бузанова Я. В.– М.: Ось-89, 2005.– 352 с.